

Magne Lindholm

Det trivielles triumf

Essays

I en velstyrt stat løper de om kapp til folkeforsamlingene, men under et dårlig styre er det ingen som gidder gå et skritt for å komme dit, for ingen interesserer seg for det som foregår der. De forutser at almenviljen ikke får noe å si, og dessuten har de nok med sine egne gjøremål. (...)Så snart man hører noen si om statens affærer at de ikke raker ham, kan man gå ut fra at staten ikke har lenge igjen.

Jean-Jaques Rousseau.

Dersom de utopiske oaser tørker ut, sprer en ørken av banalitet og rådvillhet seg.

Jürgen Habermas

Forord 2007

Det trivielles triumf er en samling pressekritiske analyser som ble skrevet i årene 1998-1999.

Tekstene ble skrevet etter at jeg hadde sluttet som journalist i NRK i august 1998. Jeg hadde arbeidet i NRK i tilsammen 12 år, og hadde journalistfaget langt oppe i halsen. Derfor tok jeg imot en av de sluttpakkene som ble utdelt i en av de første rasjonaliseringsrundene i institusjonen, for å prøve meg som fri skribent. Det gikk ikke så bra, men det er en annen historie.

Siden jeg hadde arbeidet som kulturjournalist, hadde det dumpet ned en god del mediefaglige bøker på skrivebordet mitt i årenes løp. Disse bøkene hadde jeg tatt vare på, og begynte å lese. Det var frustrerende. Ut fra mitt syn hadde medieforskerne forstått dårlig hva nyheter og nyhetskultur var. Derfor ville jeg skrive et essay om nyheter, som kunne klare litt opp i sakene ut fra journalistens perspektiv. Arbeidet skulle ta en fjorten dagers tid.

Det tok over et år.

Et godt essay virker som om det bare er ristet ut av ermet. Men for å virke slik, må det bygges på utstrakt lesing og bred viten, slik at man kan ha et lekent forhold til emnet. Dette ante jeg, så jeg begynte å lese meg enda bedre inn på medieteori, samtidig som jeg tok opp igjen mitt gamle fag sosiologien. Habermas krevde å bli tatt ut av hylla, der han hadde stått til pynt i årevis. Da ble det hele nokså vanskelig. Riktig ille ble det da jeg fordypet meg i Bourdieu, og forsto hans bruk av doxa-begepet. Doxa er det gitte, de kulturbestemte premissene for vår oppfatning av verden, som er skjult fordi de oppfattes som naturlige.

Skriveprosessen utviklet seg til en erkjennelsesprosess, slik skriving skal gjøre. Resultatet var skremmende. Mens jeg hadde gått ut fra at det var medieforskerne som tok feil, og journalistene hadde rett, var jeg i ferd med å skifte mening. I hvert fall når det gjaldt mine egne tidligere kolleger, og dermed også meg selv. Det var *journalistene* som tok feil. Grundig feil. Journalistene hyllet seg systematisk inn i en yrkesideologi som var ute av stand til å beskrive deres egen virksomhet på en fornuftig måte. Journalistikken hadde grunnleggende svakheter som informasjonsbærer, og kunne ikke opprettholde den opplyste allmennheten som demokratiet avhenger av. Samtidig var journalistene i ferd med å overta kontrollen over det offentlige rom, som kombinerte portvakter, dagsordensettere, etterforskere og dommere. Jeg hadde selv opplevd dette i NRK,

gjennom hele 1990-tallet. Nokså motvillig, riktignok. Men det var nok mest på grunn av en generell opposisjonell innstilling, ikke ut fra noen dypere forståelse av journalistenes ideologi og nyhetenes funksjon som konvensjonell samfunnsfortolkning.

Det opprinnelige essayet ble utvidet i alle retninger, og vokste til en hel bok. I de ulike kapitlene undersøkte jeg forskjellige deler av feltet. Resultatet var et nokså sammensatt knippe av tekster, fylt av en mengde ulike ambisjoner. Derfor er ikke dette noen systematisk og klar framstilling. Det er en søkende tekst, der noen avsnitt er resultat av grundig overveiing, andre er tenkt for første gang da de ble skrevet. En slik tekst må bli ujevn, med dype og grunne partier. Det er sikkert en hel del feil i den, også. Men det er nettopp på grunn av det søkende preget jeg ble glad i teksten, og legger den ut til alle som vil lese og bli inspirert. Jeg ber om nåde for alle svakheter og feil. Sjekk opplysningene selv, slik man alltid må gjøre

Manuskriptet ble aldri utgitt. Det har vært innoom minst ti forlag, og det var nære på at det ble trykt. Alle refusjonene var en frustrerende opplevelse, som jeg ikke skal rippe opp i nå. Men det ga en innsikt som er verd å ta med seg: De faglitterære redaksjonene i norske forlag er ikke interessert i manuskripter som bringer med seg nye tanker i en uferdig form, og kan ikke tenke seg å bruke ressurser på å utvikle dem. De vil ikke utgi noe annet enn pensumbøker. Her skiller de seg fra de skjønnlitterære redaksjonene, som jeg har lang erfaring med. Det er altså ingen grunn til å tro forlagene når de annonserer etter fagbokforfattere eller lager konkurranser om ”beste fagbok”. Hvis du ikke er ansatt på høgskole eller universitet slik at du kan sette din egen bok på pensumlista, kan du like godt gi opp med en gang. Det er godt vi har Internett.

De ulike kapitlene er utformet som frittstående essays, og det er ikke meningen at de skal leses i streng rekkefølge. Derfor kommer det en liten leseanvisning her:

Kapittel 1: *Det trivielles triumf* er en undersøkelse av det grunnleggende paradokset som starter hele søket: hvorfor fylles mediene av trivielle budskap når vi har langt større muligheter til å ta inn over oss seriøse budskap enn noen gang før? I dette kapitlet ligger det noen teorier om resonans i mediebruken som jeg synes er viktige. Dette er en fruktbar teori som ikke er utviklet så mange andre steder. Koplet til Bourdieus Doxa-begrep får den stor forklaringskraft, synes jeg. Innsirklingen av det trivielle er også viktig

Kapittel 2: *Den offentlige samtalen* er en elementær innføring i Jürgen Habermas’ offentlighetsteori. Slike er det mange av. Men det er ikke så mange som kopler denne teorien direkte til en drøfting av massemedienes innhold og underforståtte ideologiske mønstre. Det er mye idealisering ute og går blant habermasianerne, for de færreste av

dem har oppholdt seg i en vanlig nyhetsredaksjon. Denne innføringen er problematiserende, og litt trist.

Kapittel 3: *Nyheter som informasjonskilde* er sterkt påvirket av min fortid i NRK på 1990-tallet. Dette var tiåret da TV2 ble etablert (1992), og mange fortsatt trodde at kommersiell allmennkringkasting var mulig. Det ble stadig gjentatt at bare man får mange og innbyrdes uavhengige nyhetssendinger, ivaretar kringkastingen sine informasjonsoppgaver. Slik er det mange som tenker fortsatt. Mer feil kan ingen ta.

Kapittel 4: *De fristilte fortolkerne* er et oppgjør med den utbredte forestillingen om at journalister er nøytrale tilretteleggere av informasjon. Denne kritikken er ikke ny, men den tåler å (og bør) gjentas. Videre inneholder det en kritikk av journalistenes profesjonsbygging. De to tingene henger nøye sammen.

Kapittel 5: *Nyhetens estetikk* er en skisse av nyhetene som estetisk fenomen. Nyhetene er jo ikke små stykker av virkeligheten. De er et knippe litterære sjangre, og bør analyseres som dette. Emnet kan utvides, og det skjer i neste kapittel. Her er det stoff nok til mange doktorgrader. I kapitlet finner man også en kritikk av objektivitetsmyten, og en drøfting av forholdet mellom sannhet, integritet og troverdighet. De fleste journalister har et uklart forhold til innholdet disse viktige begrepene.

Kapittel 6: *Nyheten som historie* er en fortsettelse av det forrige kapitlet, hvor jeg drøfter hvordan det grunnleggende historiemønsteret styrer nyhetenes budskap. De fleste journalistlærere sier at man skal finne historien i det man vil formidle. Jeg sier til studentene at veien til useriøs journalistikk er brolagt med gode historier. Temaet er behandlet på mer akademisk vis i artikkelen *Nyheten, fortellingen og årsaksloven* i Norsk Medietidsskrift nr 2, 2001.

Kapittel 7: *Nyhet og tid* er en betraktning over nyhetens forhold til tiden. Min påstand er at nyheten vanligvis er sirkulær, og roterer i nyhetsdøgnets syklus. En praktisk-filosofisk analyse, altså. Etter at dette ble skrevet har nettavisene kommet og laget rot i systemet. Hvordan det slår ut, bør noen bruke tid på å undersøke nærmere.

Kapittel 8: *Meningsmarkedet* behandler meningen som kommersielt produkt. Det diskuterer også meningsbegrepet på et mer generelt grunnlag. I dag er alt til salgs, også meninger. Som gammel kommentarskribent kan jeg bevitne dette. Det er ikke så viktig hva du mener, bare meningen du leverer er sterk og oppsiktsvekkende.

Kapittel 9: *Hvorfor nyhetsoppleserne snakker så rart* er en av svært få populære artikler om norsk intonasjon. Den låner hemningsløst fra Randi Alice Nilsen og Thorstein

Fretheims forskning, etter den såkalte Trondheimsmodellen. Jeg er svært takknemlig for at Randi lærte meg dette. Som alle vet snakker nyhetsopplesere svært underlig, slik at det er vanskelig å få med seg hva de sier. Dette kalles profesjonalitet. Her forklares det hvorfor det er slik. Du vil også ane hvorfor talkshow er blitt en dominerende programform. Noen mener at de språkvitenskapelige avsnittene om itonasjon i dette kapitlet blir for tekniske. Det kan godt være, men hvor skal man ellers finne en innføring i intonasjonsgrammatikk? Det går an å hoppe litt i teksten hvis man blir utålmodig.

Kapittel 10: *Når språket sladrer* er en drøfting av det dårlige språkets rolle i journalistikken. Som alle vet holder alle redaksjoner seg med språkkonsulenter som slår ned på skrivefeil og feilaktig bruk av faste uttrykk. De lykkes sjelden. I 1995 utga Finn-Erik Vinje den lille boka *Med alle skalker lukket*, som tar for seg alle mulige slike feil. Det han ikke forsto den gang, og hans meningsfeller neppe har forstått i dag, er at dårlig språk er en identitetsmarkør og et konkurransefortrinn i vår trivialiserte mediehverdag. Den manglende oppslutningen om den rådende norm er et (maktesløst, riktignok) opposisjonstegn mot den rådende orden. Dette gir markedsfordeler. Vinje hadde beskrevet en helt ny språkfunksjon uten å forstå det selv, fordi han har et teknokratisk forhold til språkbruk. I analysen kom også nasjonalismeteorien til nytte. Etter at Internettet kom, har bruken av ”dårlig” språk eksplodert.

Kapittel 11: *Det tapte ritualet* er en meditasjon over en forgangen tid, da Dagsrevyen var det samlende midtpunkt i nordmenns mediehverdag. Da det ble skrevet var det ennå mulig å huske denne epoken. Nå virker den uendelig fjern. Nettopp derfor er det viktig å nedtegne minnene.

Kapittel 12: *Landet Origo* er et forsøk på å samle trådene, i en karakteristikk av norsk offentlighet. Samtidig presenteres den store undersøkelsen Norsk Monitor, som er en av de viktigste premissgiverne i Norge. NRKs trekanalsystem i radio ble for eksempel modellert over Norsk Monitors verdikart. I Samtiden nr 1-2004 skrev jeg slags kombinasjon av kapittel 1 og kapittel 12. Den artikkelen het også *Det trivielles triumf*.

Noen småfeil er rettet, og et par plansjer er justert. Ellers er tekstene lagt ut slik de var ved utgangen av 1999. Bruk dem som dere vil. Det er ekstra hyggelig hvis forfatteren krediteres.

Oslo, november 2007.

ML

Forord 1999

I dag er det umulig å drive samfunnskritikk uten å drive pressekritikk. Det er en uvant situasjon for mange. De mediene som en gang var samfunnets viktigste kanal for samfunnskritikk er selv blitt en samfunnsbevarende institusjon. De fleste av dem er eid av gigantiske mediekonsern, og økonomisk sett er mediebransjen en av vår tid største vekstindustrier. På innholdsiden har pressen overtatt kirkens gamle rolle som formidler av den konvensjonelle visdom.

Resultatet ser vi daglig: Vi er midt inne i en medieutvikling der de brede, toneangivende mediene sprer profesjonelt anrettede trivialiteter i millionopplag. Det fører til at den offentlige samtalen også blir trivialisert. Dette er en utvikling som truer demokratiet.

Demokrati er bare mulig hvis det bygger på en løpende, offentlig samtale. En slik samtale bør bygges på et minimum av kunnskap og fornuft, og det forutsetter at befolkningen danner en opplyst allmennhet. Hvis allmennheten skal være opplyst, må den ha tilgang til massemedier som kan bringe informasjon og analyse, samtidig som de fungerer som diskusjonskanaler. Massemediene er allmennhetens viktigste informasjonskilde. Det vil de være i overskuelig framtid.

Problemet er at utviklingen i de brede massemediene blokkerer for informasjon, analyse og diskusjon om vesentlige spørsmål. Dette har mange årsaker, som drøftes i de ulike kapitlene i denne boka.

Når man diskuterer demokrati, offentlighet og allmennhetens opplysningsnivå må man alltid sette informasjonskvaliteten i de store mediene i fokus. Når man diskuterer kvalitet, må man alltid ta seertall og opplag i betraktning. Hvis informasjonskvaliteten i de mediene som har stort nedslagsfelt er for lav, undergraver det demokratiets fundament. Det hjelper lite om god informasjon finnes i andre kanaler, hvis den bare er tilgjengelig for eksperter og spesielt interesserte. I et demokrati er det de brede lag som teller.

Skal man forstå dagens medieutvikling er det ikke tilstrekkelig å ta for seg eierstruktur, økonomi og spørsmål som kildemakt, presseetikk og åpen eller fordekt innholdssensur. Dette er det mange som har gjort, og deres skrifter har vært til stor nytte under dette arbeidet. Men et slikt perspektiv klarer ikke å tegne et komplett bilde av dagens mediesituasjon. Man må også gå inn i selve budskapet som sendes ut, og se hvilke mekanismer som virker der.

Det henger sammen med måten makt utøves på i våre moderne, rike samfunn. Maktutøvelsen er forbløffende indirekte, og i store deler av samfunnet virker den nesten fraværende. Men den er til stede likevel, som strukturell og symbolsk makt.

Etter hvert som de gamle politiske ideologiene blekner og visner bort er også maktens offentlige ansikt endret. Makten presenteres ikke lenger som politikk og noe man kan diskutere. Den både viser seg og oppfattes i estetiske kategorier, som noe man liker, misliker eller føler seg hjemme i. Vil man forstå maktens karakter må man derfor kombinere tradisjonelle politiske og økonomiske analyser med en dyptpløyende analyse av estetikk, myter og symboler.

Massemediens utvikling de siste tiårene er et klart eksempel på dette. Det er vanlig å beskrive denne prosessen som en avideologisering. Men verken presse eller samfunn kan avideologiseres. De kan bare omideologiseres.

Når pressen har brutt med de tradisjonelle politiske ideologiene, har nye ideologiske varianter tatt de gamles plass. En av de mest markerte av disse ideologiene er journalistenes profesjonsideologi. Den er ikke bare en lære om hvordan et budskap skal presenteres. Den er et omfattende ideologisk byggverk. Den inneholder elementer som gjør den til en omfattende samfunnsteori, full av forestillinger om hvordan samfunnet virker. Problemet er at denne ideologien er fordekt og unndrar seg diskusjon, på samme måte som journaliststanden unnviker diskusjon om seg selv. Den journalistiske ideologien inneholder en rekke mytiske forestillinger om helter og skurker, de gode og de onde, venn og fiende. Den er lett å kople til nedarvete forestillinger som alle kjenner fra folkesnakk og eventyr. Disse forestillingene preger den alminnelige oppfatningen av samfunnet, fordi de stadig blir gjentatt i massemediene. Det fremmer ikke akkurat en fornuftig offentlig samtale.

Når debatten stilner har det også en annen årsak. I ly av mediekonsernernes oppkjøp har journalistenes egne organisasjoner klart å strømlinjeforme pressen, slik at den er mer ideologisk samstemt i dag enn noen gang før. Det hører til sjeldenhetene at norske massemedier polemiserer mot hverandre. Den dagen mediene sluttet å angripe hverandre fikk demokratiet et stort problem.

I dag har nyhetsindustrien en enorm politisk innflytelse. Ingen opplysning, intet standpunkt eller fenomen får bred offentlig oppmerksomhet uten å være godkjent som nyhet først. Selv bakgrunnstoff og debatter tar utgangspunkt i nyhetsbildet. På denne måten kontrollerer nyhetsjournalistene adgangen til det offentlige rom.

Dermed har nyhetsindustrien erobret en av demokratiets nøkkelposisjoner, og utøver en betydelig makt. Denne posisjonen beholder den fordi den forvalter en av samfunnets viktigste litterære sjangre. Dette er en viktig observasjon i seg selv. Når nyhetene er en litterær sjanger er den en estetisk definert størrelse. Nyhetenes politiske rolle bekrefter estetikkens betydning i det såkalte informasjonssamfunnet. Det er ikke de teknisk anvendelige informasjonene som dominerer i informasjonskanalene, men stilmarkører og moralske eksempelhistorier.

Nyheter er historier om virkeligheten, midt i et medielandskap som flommer over av rosa drømmer og glorete fiksjoner. Derfor blir nyhetene ofte framstilt som en garanti for saklighet og seriøsitet. Dette er galt. Selv om man alltid kan finne unntak i form av god, informativ journalistikk, er nyheter generelt en dårlig informasjonskilde. Årsaken er ikke menneskelig svikt, men nyhetenes strenge sjangerlover. De står i motsetning til de kravene man må stille til god og systematisk informasjon.

Samtidig er nyhetene fleksible. De er lette å tilpasse nye eierforhold og endrete konkurransevilkår. Denne tilpasningsevnen er en av årsakene til at nyhetsjournalistikken har økt sin innflytelse på bekostning av forskere og andre virkelighetsformidlere. Nyhetsjournalistikken har ikke vært noen motvekt mot trivialiseringen. Den har i like stor grad virket som trivialiseringens agent.

Nyhetene står ikke isolert. Den sentrale posisjonen som nyhetsindustrien har erobret i samfunnet kan også tolkes som et utslag av dypere endringer i samfunnet. Omideologiseringen rammer ikke bare pressen. Den er like merkbar i det politiske miljøet, og begge disse prosessene henger sammen med endringer i samfunnets felles forestillinger og utopier. Framskrittstroen og den gamle opplysningstidens idealer forvitrer. Samtidig er vi vitne til en storstilt nedbygging av de folkelige organisasjonene.

For demokratiet er det et stort problem at våre forestillinger om folkestyre er knyttet nettopp til framskrittstro, opplysningsideer og betydningen av en organisert opinion. Når disse faktorene svekkes, oppstår det en merkbar politisk rådvillhet, fordi det blir så vanskelig å forstå hva som foregår når man opererer med tradisjonelle begreper. Her kan en studie i trivialiseringen være oppklarende. Trivialiseringen er en tilpasning til samfunnets ideologiske endringer, samtidig som den forsterker dem.

Nå har vi trukket inn så mange store begreper at det er på tide å bevege seg ut av forordet og inni hovedteksten. Men først noen ord om hva som venter den spente leser.

«Det trivielles triumf» er ikke ment som noen trist pamflett som raser mot tidens forfall. Kommunikasjon mellom mennesker er fascinerende, og selv den mest trivielle

mediebegivenhet blir riktig spennende når man ser den i det rette skrålyset. Kapitlene er derfor skrevet like mye ut fra nysgjerrighet som forargelse. Forfatteren vil også advare mot å føle nostalgi på medienes vegne. Situasjonen var ikke mye bedre før. Den var annerledes. Problemet er at dagens tilstand er mye dårligere enn den burde ha vært.

I teksten bruker jeg stort sett norske eksempler. Den norske mediesituasjonen er nokså spesiell i internasjonal sammenheng. Nesten alle norske aviser var knyttet til politiske partier fram til 1970-tallet. Fjernsynet kom først i 1960, og var ikke landsdekkende før et tiår senere. Det statlige NRK hadde monopol på radiosendinger fram til 1981 og på fjernsynssendinger fram til 1992. Siden den gang har den tekniske utviklingen eksplodert, mens de internasjonale mediemarkedene er deregulert. Dette har ført til at tiårene fram til år 2000 må betraktes som en mediepolitisk eksperimentperiode i Norge. Stadig nye estetiske uttrykk ble tatt i bruk for første gang, samtidig som mediebransjen ble omorganisert. Ved årtusenskiftet er det konkurranse i alle medier også her i landet, samtidig som et fåtall store mediekonsern har full kontroll over markedet. Det statlige NRK opererer nokså fritt, men bak kulissene forbereder institusjonen seg på privatisering eller en uviss skjebne når lisensen faller bort.

Selv om norske medier nærmer seg en internasjonal struktur, er de fortsatt preget av en særnorsk sosial arv. Man har valgt å standardisere på det middelmådige, i den norske likhetens navn. I forhold til de store europeiske landene er de dårlige avisene for gode i Norge, samtidig som de gode avisene er for dårlige. Fjernsynskanalene faller jevnt og trutt på stilskalaen, men de faller parallelt. Det er likevel en klar tendens til at det norske mediebildet er på vei mot økt classeskille når det gjelder kvalitet. Dette er en av trivialiseringens viktigste konsekvenser. Norge er i ferd med å få en normal europeisk mediesituasjon på alle måter, slik at en administrerende informasjonelite holder seg med gode nisjemedier mens det store flertall blir servert mindreverdige informasjon.

Selv om Norge er et rart land, har det sin verdi å samle eksemplene fra ett og samme sted. Resultatet blir et tidsbestemt snitt gjennom et samfunn midt i en rivende utvikling.

En rekke mennesker har bidratt med hjelp og innsikt underveis. De står nevnt bak i boka. Her vil jeg takke min kjære Marianne. Hun har vært en tålmodig og oppmuntrende støtte, en oppmerksom leser og en skarp kritiker.

Når dette er sagt kan vi begynne.